

TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK

Cihan ARDİLİ¹

ÖZET

Bu çalışmanın amacı çokkültürcülüğün toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirilmesi, yeniden okunmasıdır. Bu durum çokkültürcülük tanımlarının ve pratiklerinin irdelenmesini gerektirir. Bu bağlamda özellikle çokkültürcülük (multiculturalism) ve toplumsal cinsiyet (gender) ilişkileri arasındaki gerilim ortaya koyulacak ve bu gerilimi gidermeye çalışan yaklaşımlar karşılaştırmalı bir biçimde ele alınacaktır. Çokkültürcülük ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkide liberal, komünitarist (cemaatçi) ve feminist çokkültürcülük anlayışlarına odaklanılacaktır. Çok eşlilik, başörtüsü, kadın sünneti gibi örnekler özellikle kadınlar açısından deneyimlenmektedir. Asıl tartışma, bu deneyimlerin, özgür seçimler mi yoksa kültür ve geleneğin devamını sağlayan korumacı dayatmalar mı olduğudur. Bu deneyimler liberal çokkültürcülük yaklaşımında nötr veya evrensel politikalarla bütünleşmenin sağlanması bağlamında değerlendirilirken komünitarist çokkültürcülükte, kültürün ve grup çıkarının devamını sağlamak amacıyla tali olarak değerlendirilir. Buna karşılık feminist çokkültürcülük, liberal teorinin altında yatan “yükümsüz ben” ile komünitaristlerin “konumlanmış ben” düşüncesi arasındaki gerilimi ve bunu gidermek için yapılabilecekleri ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın odağında Susan Moller Okin ve onun argümanlarına ilişkin eleştiriler yer almaktadır. Feminist siyaset kuramcısı Okin kültürün sadece “var” olduğu için değerli olmadığını, bir kültürün değerinin bireysel otonomiye verdiği değerle ölçülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kadınların cinsiyetlerinden dolayı dezavantajlı olmaması, özgürce seçilmiş yaşamlara sahip olmaları gerektiği iddiasındadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında çokkültürcülük kuramına liberal ve cemaatçi yaklaşımlar tatmin edici bir açıklama getirememektedir. Kuşkusuz geçerli bir öneri/model de bulunamayabilir. Ancak insani var oluşa taraf olmamızı sağlayan ve kadını içeren üçüncü bir yol mutlaka vardır. Bu bağlamda dönüştürücü ve yeniden düzenleyici bir yaklaşım geliştirmek gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürcülük, Feminizm, Komünitarizm, Liberalizm, Toplumsal Cinsiyet.

¹ YL Öğr., Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları ABD, cihan.ardili@ika.org.tr, İncilipınar Mah. Muammer Aksoy Bulvarı Vakıflar Güven İş Merkezi Kat:2 Şehitkamil/Gaziantep 27090

MULTICULTURALISM FROM GENDER PERSPECTIVE

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate and re-read the multiculturalism from a gender perspective. This requires that the definitions and practices of multiculturalism are examined. In this context, the tension between multiculturalism and gender relations in particular will be revealed and approaches to avoid this tension will be addressed in a comparative way. This study will be focused on the concepts of liberal, communitarian and feminist multiculturalism in the relationship between multiculturalism and gender. Examples such as polygamy, headscarf, female circumcision are especially experienced by women. The main argument is whether these experiences are free elections or conservative imperatives that provide the continuation of culture and tradition. These experiences are assessed in the context of liberal multiculturalism in the context of ensuring integration with neutral or universal policies, while in communitarian multiculturalism they are evaluated as secondary to ensure the continuity of cultures and group interests. Feminist multiculturalism, on the other hand, demonstrates the tension between the "unliable subject" underlying liberal theory and the communitarians' "positioned subject" and what can be done to overcome this tension. The focus of this work is on Susan Moller Okin and critiques of his arguments. Feminist politics theorist Okin emphasizes that the culture is not only valuable because it exists, but the value of a culture must be measured by how it values the individual autonomy. Okin asserts that women should not be disadvantaged by their gender, should have freely chosen lives. Liberal and communitarian approaches to the theory of multiculturalism in the gender context are unsatisfactory. Of course no valid proposal / model can be found. But there is absolutely a third way that enables us to become a party to human existence and that involves women. In this context, it is necessary to develop a transformative and re-regulatory.

Keywords: Multiculturalism, Feminism, Communitarianism, Liberalism, Gender.

GİRİŞ

Bu çalışma² çokkültürcülüğü (multiculturalism), kuramsal boyutta toplumsal cinsiyet (gender) perspektifinden tartışmaktadır. Bu tartışmada özellikle liberal, komünitarist (cemaatçi) ve feminist çokkültürcülük bakış açıları odak noktası olarak belirlenmiştir. Bu anlamda gösterilen bütün çabalar öncelikle kavramın sorgulanması, yeniden tanımlanması ve okunması,

² Bu metin 18-21 Mayıs 2017 tarihleri arasında Berlin'de gerçekleştirilen Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Berlin Konferansı'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

toplumsal pratiklerin yeniden irdelenmesiyle başlar. Bu nedenle bir politika açısından çokkültürcülüğü değerler ve kurallar manzumesi olarak, çokkültürlülüğü ise toplumsal bir yapıya vurgu yapan pratik bir olgu olarak çerçeveselendirilebiliriz. Kültürün bir yaşam ve değerler sistemi kurduğu ve bu süreçte bireyin bizzat eyleyen ve fail olduğu temel kabullerinden hareketle kültürel çoğulculuk olarak da bilinen çokkültürcülük kavramı esasen kültürlenme (asimilasyon) fikrinin karşıtı bir modele gönderme yapmaktadır. Çokkültürcülük, kendi inanç ve kavramsal sistemine göre kendi kültürel pratikleri içinde yaşayan, kısmen örgütlenmiş, toplumsal çeşitlilik yaratan göçmenler, Katalanlar, Çingeneler, Amishler, Kürtler gibi yerli halk, dini cemaatler ve belli bir alanda yoğunlaşan toplulukların toplumsal kültürü dendiğinde devreye girmektedir. Tek tip çokkültürcülük olmamakla beraber, çokkültürcülük kültürel çeşitliliklerin tanınmasını yani hukuki konum açısından tanınmayı, azınlık gruplarının sosyoekonomik anlamda eşit bir konumda olmasını, bu koşullarda bir toplumsal bütünleşmeyi temel ilke olarak merkeze alır. Çokkültürlülüğü makro düzeyde değerlendiren ancak bireysel tanınmaya vurgu yapan Milena Dotycheva'ya göre "çokkültürlülük, yalnızca bazı özel düzenlemelerden yararlanan birkaç tarihsel topluluğun değil kökeni ne olursa olsun bütün bireylerin kültürel olarak tanınması projesidir." (Dotycheva, 2013, s. 18) Burada önemli olan cemaatçiliği güçlendirmeden ve bireysel özgürlükleri sınırlandırmadan kültürel hakların nasıl tanınacağıdır.

Çokkültürcülük literatüründe genel olarak 'grup'u temel alan etnisite, vatandaşlık, dil, eğitim, din, toprak hakkı bağlamında kuramsal yaklaşımlar söz konusudur. Ancak çokkültürcülüğü birey ve toplumsal cinsiyet bağlamında ele alan çalışmalar ve en önemlisi böyle bir bakış açısıyla değerlendiren yabancı yazın sınırlı, özellikle Türkçe yazın yok denecek kadar azdır. Literatüre bakıldığında çokkültürcülüğe ilişkin –tabii menşei itibariyle doğal olarak- liberal bakış açısının hâkim olduğu görüş ve kaynaklar çoğunluktadır. Komünitarist bakış açısı özellikle kadın ve genç kızların deneyimlerine ilişkin bir değerlendirme yapıldığında söz konusu olmaktadır. Burada da liberal gelenek, hâkim olduğu alanı "kültüre saygı" gerekçesiyle komünitaristlere bırakmaktadır. Komünitaristler de bu boşluktan yararlanarak liberal görüşün bireysel otonomiye saygı argümanını "bu bizim kültürümüz" gerekçesiyle delmektedir. Böyle bir kuramsal dekor içerisinde feminist bakış açısı da liberallerin ve komünitaristlerin kadının aleyhine yarattığı toplumsal ve bireysel ortamın sorgulanmasını sağlayacak, zaman zaman değişime neden olacak birtakım kuram ve pratikler geliştirmeye çalışmaktadır. Feminist perspektifin (ve bu çalışmanın) temel amacı –en azından bu aşamada- çokkültürcülük kuramı içerisinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin diğer araştırma konularında da olması gerektiği/beklendiği gibi bir değişken olarak değil analizin bir parçası olmasını sağlamaktır.

Tam da bu noktada “kadın sünnetini geleneğin/kültürün devamı olarak mı yoksa insan hakları ihlali olarak mı değerlendirmeliyiz” sorusu anlam kazanmaktadır. Bu nedenle bu çalışma, birbiriyle derin ilişkisi olan çokkültürcülük ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi/gerilimi ortaya koymaya ve bu konuda literatürdeki boşluğu gidermeye çalışan bir çabadır.

Çokkültürcülüğü “tanınma politikası” bağlamında değerlendirerek literatüre komünitarist perspektiften katkı sağlayan Charles Taylor’a göre kültürel kimliklerin eş değer saygı görmesi ancak kültürel kimliklerin tanınmasıyla gerçekleşir. Fakat bireylerin kendi özgün kimlikleri ile kültürel kimlik arasında bir ikilem vardır. Taylor bu ikilemin aşılmasındaki sorumluluğu bireye değil, “grup” a ya da yeniden inşa potansiyeli olan “kültür’e yükler. Ve bunu yapabilecek yegâne araç olarak da “siyasal tanınma”yı belirler (Köker, 2014).

Çokkültürcülüğü “toplumsal kültür” (yani sosyal, eğitim, boş zaman geçirme, ekonomik hayat, din gibi kamusal ve özel hayatın her alanında grup üyelerinin yaşam tarzı) bağlamında ele alan Will Kymlicka, adil bir azınlık hakları teorisi geliştirmek için ulusal azınlık (çokulusluluk) mı, etnik azınlık (çok etniklilik) mı hangisine ağırlık verilmeli tartışmasını yürütür. Çokkültürcülüğün doğası gereği tartışmalı olduğuna vurgu yapan Kymlicka’nın çokkültürcülükten anladığı mevcut siyasi ve vatandaşlık haklarının korunması buna paralel olarak kültürel farklılıklara daha da önem verilmesidir. Kymlicka’ya göre çokkültürlü vatandaşlığın teşvik edilmesini azınlık hakları/kolektif haklar politikası yapar. Ancak kolektif haklar ile bireysel hakların çatıştığı noktada “iç kısıtlamalar” ve “dış koruma” devreye girmektedir. “Dış korumaların amacı insanların hayatlarını istedikleri gibi sürdürebilmelerini ve cemaat dışı insanların kararlarıyla bunun engellenmemesini sağlamaktır. İç kısıtlamaların amacı ise insanları, başka hayat tarzlarını daha çekici bulduklarından gönüllü seçimleri olmasa bile, geleneksel hayat tarzlarını sürdürmeye zorlamaktır[...] Dış koruma insanlara eğer istiyorlarsa kendi hayat tarzlarını sürdürme hakkı verir; iç kısıtlamalar insanlara gönüllü olarak bunu yapmayı seçmemiş olsalar bile, hayat tarzlarını sürdürme görevi dayatır.” (Kymlicka, 2015, s. 90)

Bu çalışmanın kök metnini oluşturan Çokkültürcülük Kadınlar Açısından Kötü müdür? (Is Multiculturalism Bad for Women?) kitabını hazırlayan ve liberalistler arasında yer alan Okin çokkültürcülüğü “toplumsal cinsiyet/feminizm” perspektifinden değerlendirir. Çokkültürcülüğü esasen azınlık hakları savunuculuğu olarak gören Okin’e göre çokkültürcülük, bireysel hakları göz ardı etmekte ve feminizm ve çokkültürcülük arasında bir gerilim bulunmaktadır. Okin azınlık gruplarına verilen haklar ve bunun kadınlar üzerindeki etkisi üzerinde durmaktadır. Kültürü kim temsil eder, kültürü temsil edenler ve hak talep edenler ile iktidara sahip olmak arasındaki ilişki nedir soruları üzerinde durmuştur. Bu noktada kadınların

ikincil pozisyonunu koruyan kültürel pratiklerin tespit edilmesi ve bir yaptırım uygulanması konusunda bir duruş sergilemektedir.

Bu metinde yer verilen başat kuramcılarının çokkültürcülük ve toplumsal cinsiyet yaklaşımlarını kısaca özetlemek gerekirse Kymlicka ve Okin'i liberal yaklaşıma sahip kuramcılar olarak sınıflandırabiliriz. Özellikle Kymlicka görüşlerinde çokkültürcülüğü siyasal ve kamu nezdinde tanınma ve eşitlik, kamusal alanda yer etme ve vatandaşlık kavramları çerçevesinde geliştirilmiştir. Taylor ise bireyin kimliğini oluşturan kanıların, arzuların, zevklerin bireyin diyalojik ilişkide olduğu toplumdan ayrı düşünülemeyeceğini belirterek cemaatçi görüş tarafında pozisyon almaktadır. Okin ise kurama feminist bir perspektif getirerek çokkültürcülüğü soyutlama, türdeşleştirme ve indirgemecilikten uzaklaştırmaya çalışmıştır.

YÖNTEM

Karşılaştırmalı metin analizine dayanan bu çalışmada Okin'in "Çokkültürcülük Kadınlar Açısından Kötü müdür" kitabı temel metin olarak belirlenmiştir. Çokkültürcülük ve toplumsal cinsiyet alanında çalışmaları olan liberal, komünitarist ve feminist bakış açısına sahip yazarların argümanları baz alınmıştır. Çokkültürcülük, bireysel otonomi, azınlık hakları, toplumsal cinsiyet, insan hakları bağlamında ileri sürülen argümanlar belirlenmiş ve sınıflandırılmış, temel tezler karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Birbirlerinin öteki'sini yaratan her toplum veya kültür genellikle çatışma halindedir. Güçlü toplumsal/kültürel gruplar zayıf olanı bastırmaya çalışırken zayıf/azınlık gruplar da var olmaya çalışır. Bu anlamda Samuel P. Huntington'ın öngörüsünden bahsetmek yerinde olacaktır. Huntington dünyadaki güç savaşlarının evrileceği noktaya vurgu yapmaktadır. "Bu yenedünyada mücadelenin esas kaynağı öncelikle ekonomik ve ideolojik olmayacak. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hâkim mücadele kaynağı kültürel olacak. Milli devletler dünyadaki hadiselerin yine en güçlü aktörleri olacak fakat global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek. Medeniyetlerin çatışması global politikaya hakim olacak. Medeniyetler arasındaki fay hatları muhabere hatlarını teşkil edecek." (Huntington, 1997, s. 15-16)

Böyle bir öngörünün dünya genelinde deneyimlenmesinin yanı sıra çokkültürcülük, her toplumsal ya da kültürel birimin bütünlüğüne saygı duyulmasını salık vermektedir. Ancak çokkültürcülük kültürel uzlaşma idealinin gerçekçi olmadığı, kültürel farklılıkların uyuma engel teşkil edeceği ve dışlanmayla sonuçlanacağı, diğer kültürlerin Batı kültürünün yörüngesinde yer alması, azınlık gruplarının hâkim normlara uyum sağlamak zorunda kalması noktasında ve cinsel, etnik veya kültürel farklılıkları korumanın tikel deneyimleri de koruma

anlamına geldiği noktada eleştirilmektedir. Bu eleştirileri liberal ve cemaatçi çokkültürcü yaklaşımlar bağlamında ele alırsak eğer öncelikle liberaller ve cemaatçiler arasındaki tartışmanın ağırlık noktasını liberallerin toplumsal gruplara karşılık bireye, cemaatçilerin de bireye karşılık toplumsal gruba değer vermesi olarak belirleyebiliriz. Liberal bakış açısına göre birey kendi değer, amaç ve seçimleri üzerinde eleştirel bir kapasite ve olanağa sahiptir ve bu durum liberalizm ile güvence altına alınmıştır. Buradan liberal felsefenin bireyin kendi kimliğini oluşturması konusunda tarafsız kaldığını ifade edebiliriz. Cemaatçilere göre ise kimlik bizi toplumsal aidiyet duygusuna götürür. Ya da tersi.

Elbette cemaatçilere göre bireyin sıradışı deneyimleri ya da seçimleri olacaktır ancak bu durum cemaatin öncelikli değerlerini kabul etmesiyle/deneyimlemesiyle sonuçlanacaktır. Burada cemaatçilere bireyi değerden bağımsız ele aldığı anlamında eleştiri getirmek mümkündür. Bir birey olmak başlı başına değer yüklü bir durumdur. Bu nedenle asıl önemli olan bireyin toplum ve kültürle nasıl bir ilişki içine girdiği/nasıl bir ilişki seçtiği esasen bireyin kendi tasarrufundadır. Bu nedenle şayet anlamlı bir analiz yapmak istiyorsak “kimim” (liberal görüş) ve “nasıl varım” (cemaatçi görüş) sorularını birbirinden ayırmak ve birbirine indirgememek gerekmektedir. “Liberal siyasal felsefe çoğu kez bireyci olarak nitelenir, çünkü bireysel özgürlükleri, tüm siyasal pratikleri haklı kılan ve yönlendirmek durumunda olan yüksek ahlak ilkesi haline getirir. Cemaatçi kuramlar, tersine, kolektivist olacaktırlar: Ortak iyiyi, siyasal pratiğin üzerinde düzenleneceği yüce ilke haline getirirler.” (Berten vd., 2006, s. 194)

Liberal teoride akılcılıkla sembolleştirilen birey imgesinin cemaatçiler açısından bireyin düşünme, tutum ve davranışlarının toplumsal ilişkiler yükümlülüğüyle gerçekleştiği görülmektedir/beklenmektedir. “Liberal teorinin altında yatan ‘yükümsüz ben’ anlayışına karşı, cemaatçiler, ‘konumlanmış’, ‘cisimleşmiş’ ben düşüncesini savunurlar.” (Doytcheva, 2013, s. 47)

Feminist çokkültürcülük en temelde şunu tartışır/iddia eder: Çokkültürcülük bir erkeğin karısına dayak atmasını/şiddet uygulamasını onaylar mı? Cemaatçi yaklaşıma göre evet onaylamalı, liberal çokkültürcü yaklaşıma göre bu olayın kamusal alanda yaşanıp yaşanmadığı önemlidir. Kamusal alanda ise müdahale edilebilir değilse sorun görmezden gelinir. Ancak feminist çokkültürcülük bu duruma asla onay/izin vermez.

Okin’in feminizm ve çokkültürcülükle ilgili bahsi geçen kitapta yer alan argümanlar filozoflar tarafından farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiştir. Bu filozofların bakış açıları Çizelge 1’de matris halinde aşağıda yer almaktadır.

	Okin	Pollit	Kymlicka	Honig	Al-Hibri	Tamir	Gilman	An-Na'im	Post	Parekh	Sassen	Bhabha	Sunstein	Raz	Halley	Nussbaum
Liberaller	x		x							x			x	x		
Cemaatçiler		x			x	x		x	x		x			x	x	x
Üçüncü Dünyacılık yaklaşımı ile temellendirenler		x			x											
Feminizm ve çokkültürcülük arasında gerilim olduğunu iddia edenler (çatışmacılar)	x			x		x			x		x		x			
Feminizm ve çokkültürcülüğü n müttefik olabileceğini iddia edenler (uzlaşmacılar)	x	x	x		x	x				x						x
Çözüm önerilerinde revizyonist veya reformist yaklaşımı benimseyenler (sorgulayıcılar)	x		x	x	x	x		x		x	x		x			x
Okin'in sınırlı ve tek parçacı bakış açısı olduğu iddia edenler	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Okin'in savlarına dini argümanlar ve dini kurumlar bağlamında eleştiri getirenler					x								x			x

Patriyarkal bakış açısı geliştirenler (Radikal feminist yorum)	x			x	x			x	x	x	x			
Gelecek nesillerin önemine vurgu yapanlar											x	x		x
Sosyal ve ekonomik haklara vurgu yapanlar							x						x	
Geleneksel ve kültürel uygulamaları tıbbi açıdan değerlendirenler							x		x					

Çizelge 1. Çokkültürcülük ve Feminizm Tartışmasında Temel Yaklaşımlar Matrisi

Genel anlamda Okin'in argümanları üzerinden yürütülen toplumsal cinsiyet perspektifinden çokkültürcülük tartışmalarına geçmeden önce³ Okin'in temel savlarını ortaya koymakta fayda görülmektedir. Okin'e göre bir kültür sadece 'var' olduğu için değerli olamaz. Bir kültürün değeri bireysel otonomiye verdiği değerle ölçülmelidir. Okin kadınların ikincil pozisyonunu güçlendiren kültürel pratiklerin altını çizerken hem feminist politika içerisindeki farklılık vurgusunu hem de evrensel insan haklarını referans almaya çalışmaktadır. Okin'e göre "kadınlar cinsiyetlerinden dolayı dezavantajlı olmamalıdır. Onlar erkeklerle eşit insan haysiyetine sahip olarak kabul edilmeli ve erkekler gibi doyurucu bir yaşam olanağına ve özgürce seçilmiş yaşamlara sahip olmalıdır." (Okin, 1999, s. 10)

Çokkültürcülük -veya bir anlamda azınlık hakları savunucuları- azınlık kültürlerinin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını ve bu nedenle özel haklarla korunmaları gerektiğini savunurken Okin, bu koruma yaklaşımını bireysel hakları göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirmekte ve hatta grubu temsil eden erkek üyelerin kadın ve genç kızların hayatlarını sınırlandırdığını belirtmektedir. Çokkültürcülüğe kadın ve eşit haklar perspektifi getirmeye çalışan Okin toplumsal cinsiyet ve kültür arasındaki bağıntıda iki noktaya vurgu yapmaktadır.

³ Bu yayındaki sayfa sınırlaması nedeniyle burada konuyla ilgili ön plana çıkarılmak istenen filozofların görüşlerine yer verilmiştir. Bu kapsamda iki liberal görüş (Okin ve Parekh), iki cemaatçi bakış açısına (Pollit ve Al-Hibri) sahip filozofların görüşlerine yer verilmiştir.

“Birincisi kişisel alan, cinsellik ve üreme, çoğu kültürün odak noktası olarak yaşam fonksiyonları ve kültürel pratikler ve kurallarda belirleyici konulardır. Dini veya kültürel gruplar evlilik, boşanma, çocuk bakımı, mülk paylaşımı gibi bireysel hukukla ilgilenir[...] İkincisi çoğu kültürde erkeklerin kadınlar üzerinde hâkimiyet kurması temel amaçlardan biridir. Örneğin Antik Yunan ve Roma mitleri veya Hristiyanlık, Yahudilik ve İslam kadınların ikincil pozisyonunu ve kontrolünü gerekçelendiren girişimlerle doludur.” (Okin, 1999, s. 12-13)

Okin’e göre Batı kültürlerinde de cinsiyet ayrımcılığı bulunmaktadır. Batı kültüründe de kadınlar güzellik, zayıflık ve gençlik üzerine, erkekler entelektüel başarı, yetenek ve dayanıklılık üzerine konumlandırılmaktadır. Ev içi emek görmezden gelinmekte ve işyerindeki ayrımcılık devam etmektedir. Buna karşılık kadın ve genç kızların çoğu, liberal kültürde yasal olarak bazı özgürlüklere ve fırsatlara sahip olduğu ifade edilebilir (Okin, 1999). Yasal ve de facto eşitliğin önemi vurgulanmaktadır.

Okin’e göre azınlık grup haklarına ilişkin feminist bakış açısı geliştirmek, iç farklılıklara ve özel alana yoğunlaşmak önem arz etmektedir. Azınlık gruplarında özsaygı ve özgürlük konularının tartışmaya açılmasının, kadının özel alanına yönelik ayrımcılık toplumların acil konuları arasına girmesi gerektiğinin çokkültürcülük ve feminizm arasındaki gerilimi azaltabilecek çözüm önerileri olarak belirtilmektedir (Okin, 1999). “Cinsiyet eşitsizliği daha az fark edilebilir ve daha az kamusal olduğundan özellikle önemlidir. Dahası politikalar tasarlanırken kültürel grupların ihtiyaçlarına cevap vermeli ve grup içinde yeterince temsil edilmeyenler de dikkate alınmalıdır.” (Okin, 1999, s. 23)

Okin esasen dini özgürlükler, eğitimdeki düzenlemeler bağlamında ve ahlaki temelde insanlara eşit yaklaşma konularında çokkültürcülük formlarına karşı değildir. Ancak farklı kültürlerde saygının özellikle kadınlar açısından eşitsizliği meşrulaştıracak bir zemin oluşturduğunu iddia etmektedir. Okin’in bir kültürün değerini bireysel otonomiye verdiği değerle ölçülebileceğini vurguladığını yukarıda belirtmiştik. Ancak her bireyin -geleneğin- içinde olmayı seçme kadar dışını olmayı seçme, katılmayı seçme kadar vazgeçmeyi seçme hakkı da vardır. Burada esas olan bireyin bu tercihlerini baskı altında ya da bir müdahaleyle yapıp yapmadığıdır.

Hindistanlı siyaset teorisyeni ve liberal görüş temsilcilerinden Bhikhu Parekh Okin’in diğer ülkelerin, bu problemleri içeren hukukunu görmezden geldiğini ve uç örnekler verdiğini belirtmektedir. Örneğin Parekh, çok eşliliğin kabul edilemeyeceğini ama bazı kadınların bunu tercih/kabul edebileceğine vurgu yapmaktadır. Bu nedenle liberal değerlere göre Parekh, bu durumun bir şiddet olarak görülmediğini bireysel farklılıklara saygı olarak görüldüğünü ve

liberal devletin buna müdahale etmediğini belirtmektedir. Parekh diğer yazarlardan farklı olarak Okin'in liberal demokrasilerin cinsiyet eşitliğini esas noktalardan biri yapması gerektiğine dair liberal demokrasi eleştirisini tersten ele alarak azınlık kültürlerinin liberal olmak istiyorlarsa bireyselliğe, seçim ve ifade özgürlüğüne saygı göstermesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Parekh'e göre kadınlar eşit haysiyet ve hak talep edebilir ancak kadınlar eşit otonomi, toplumsal rollere meydan okuma özgürlüğü, patriyarkal kültürden kurtulmayı da talep etmelidir (Parekh, 1999). Kadınların bu çabasının yanı sıra Parekh, kadınlar ve kültürler hakkında daha fazla ayrıntıya ihtiyaç olduğunu dile getirmektedir. Parekh, kadınların feminist bakış açısına sahip olmadan kültürün kurbanı olma olasılığı ile onların iyiliği için kendi inançlarımızı dayatma ya da bir özgürlük idealinin beyin yıkama olarak ortaya çıkması arasında ince bir çizgi olduğunu belirtmektedir. İngiltere'de bazı eğitilmiş beyaz kadınların geleneksel alternatifleri daha tatmin edici buldukları için İslam'a ya da Yahudiliğe dönmüş olduklarına ya da Fransa ve Hollanda'da bazı genç kızların özgürce başörtüsü takmayı seçtiklerine değinen Parekh, bu örneklerden liberallerin ve feministlerin bir çıkarımda bulunması gerektiğine dikkat çekmektedir (Parekh, 1999).

Amerikalı feminist yazar ve cemaatçi görüş temsilcilerinden Katha Pollit, Okin'in çokkültürcülük ve feminizm arasında bir gerilim olduğu tezine karşılık çokkültürcülük ve feminizmin, teoride işbirliği yapabileceğini ileri sürmektedir.

Pollit, Okin'in üzerinde durduğu, kadınların ikincil pozisyonunu destekleyen dini ve mitolojik örneklerden farklı olarak Batılı toplumlarda yaşanan örneklere yer vermektedir. Örneğin Rusya ve İtalya gibi ülkelerde erkek arkadaşları tarafından öldürülen kadın sayısının astronomik rakamlara ulaştığını ancak bu vakaların kültür ya da gelenekle ilişkilendirilmediğine dikkat çekmektedir. Burada Pollit çokkültürcülük ile Üçüncü Dünyacılık yaklaşımı arasındaki bağlantı ve benzerliğe dikkat çekmek istemektedir (Pollit, 1999). Üçüncü Dünyacılık yaklaşımını netleştirmek gerekirse "Batılı feminist yazarlar Üçüncü Dünya kadınlarını kültürel, toplumsal uygulamalardan soyutlayarak tesettür, kadın sünneti, recm (taşlanarak öldürülme) gibi konularda dehşet kurbanları olarak 'sabitlenmekte' ve bu çerçevede genelleştirmektedir. Böylece 'mağdur-zavallı öteki kadın' ya da 'kurtarılması gereken kadın' olarak yeniden kurulan Üçüncü Dünya kadını, içinde var olduğu kültür hiç dikkate alınmadan ya da tamamen kendi kültürünün mağduru olarak görülmektedir." (Altuntaş, 2012, s. 15)

Çokkültürcü yaklaşımın azınlık kültürlerini stabil, sonsuz ve değişmeyen olarak değerlendiren varsayımını eleştiren Pollit, kültürlerin evrilmeye devam ettiğini belirtmektedir.

Kadınları ikinci plana iten ve kültür/geleneğe güçlendirilen/gerekçelendirilen uygulamaların (örneğin kadın sünneti) yasaklanması gerektiğini önermektedir (Pollit, 1999).

İslam ve hukuk alanında akademik çalışmalar yürüten ve komünitarist bakış açısına sahip olan Azizah Y. Al-Hibri'ye göre "Okin'in bakış açısı, tartışması ve önerisi üç vahim problemden muzdariptir: (1) Öteki'ne olan basmakalıp bakış açısı, (2) farklı inanç sistemlerini birleştirme ve (3) Amerikan anayasal ilkeleri ile fikir ayrılığı." (Al-Hibri, 1999, s. 41)

Al-Hibri, Okin'in 'ben' merkezci bir bakış açısıyla Öteki'ni önemsizleştirmesinin varoluşsal çatışmalara demokratik çözümler üretmeyeceğini ve İslam'ı İncil'e dayanarak analiz etmesinin dini indirgemecilik olduğunu ileri sürmektedir. Örneğin Okin'in verdiği örnekler arasında yer alan Adem'in düşüşü ve Havva'nın Adem'in bir parçasından yaratılması gibi örneklerin Kur'an'da geçmediğini hatta kadın ve erkeğin Allah'ın nefesinden/ruhundan yaratıldığına dair anlatıların olduğunu belirtmektedir. Al-Hibri, Adem ve Havva'nın şeytana karşı koyamadığını ve bu nedenle cezalandırılmalarının toplumsal cinsiyetle değil insani bir durum olarak açıklanması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu gibi kurucu mitlerin İslam'da olmadığını, bunların içtihatla ilgili olduğunu belirtmektedir. Al-Hibri, Okin'in farklı inanç sistemlerini birleştirme çabası içerisinde olduğu; başörtüsü, çok eşlilik, erken yaşta evlilik gibi kültüre dayalı olgulardan dini anlatı ve kurucu mitlere geçtiği tespitinde bulunmaktadır. Oysaki Al-Hibri'ye göre bu dini ve kültürel örneklerin birbirinin yerine geçmesi söz konusu değildir. Al-Hibri çokkültürcü ve feminist bakış açısıyla İslam dininin değerlendirilmesinin birkaç prensibe dayanması gerektiğini ifade etmektedir (Al-Hibri, 1999). "Öncelikle İslami toplum danışma ve bireysel haklar içtihadına dayanır yani dini yorumlayacak merkezi bir otorite yoktur. Sonuç olarak her bir kadın ve erkeğin bilinç özgürlüğü garanti altındadır. İkincisi İslam bir dünya dinidir ve çeşitliliği kutsar[...] Üçüncüsü İslami içtihat ilmi yer ve zamana göre değişiklik gösterebilir. Son olarak Müslüman içtihatçılar Bilge Kanun Yapıcı'nın insanlık çıkarına hizmet ettiğine inanmaktadır." (Al-Hibri, 1999, s. 43)

Al-Hibri'ye göre Müslüman ülkelerde ya da Müslüman göçmenler arasında reform çağrısı yapan gerçek bir feminist, kutsallığı ve esnekliği göz önünde bulundururken onların dinine ve kültürüne saygı duymak zorundadır. Bu nedenle Al-Hibri İslami içtihat ve fikhin yeniden incelenmesi gerektiğini önermektedir. Bunu yaparken uygun olmayan kültürel elementlerin ortaya çıkması için içtihadın yeniden gözden geçirilmesi ve İslami kuralların yer ve zamana göre modern bakış açısıyla değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada feminizm ve çokkültürcülük arasındaki diyalektik gerilim ana hatlarıyla ortaya konmaya çalışılmıştır. Çokkültürcülük ve toplumsal cinsiyet eşitliği arasındaki gerilimi ya da bağlam kargaşasını yaratan esas nedenlerden biri çokkültürcülüğün kuramsal ve ideolojik bir tasarım olması ve bu kuramsal düzlemle bireysel deneyimlerin ilişkilendirilmeye çalışılmasıdır. Kadın sünneti, çok eşlilik, zorla evlilik, berdel, başörtüsü, miras paylaşımı, ergenliğe geçiş törenleri, sati vakaları (kocanın ölümünden sonra karısının kendini yaktığı Hindu geleneği) Müslüman kızların okulda yüzme, spor gibi aktivitelere katılmaması gibi örnekler özellikle kadınlar açısından deneyimlenen ad hoc örneklerdir. (Bu örneklerden zorla evlilik, sati, miras, berdel gibi örneklerin ekonomik temele dayalı ve bedene ilişkin olduğunu ve böylelikle kadının ikincil pozisyonunu daha da pekiştirdiğini unutmamak gerekir). Dolayısıyla liberalizm ve çokkültürcülüğün telkin ettiği gibi nötr kalarak ya da evrensel kural ve politikalarla bütünleşme sağlanarak değil kadınların yaşadıkları özgül tecrübeler ve insan hakları çerçevesinde bir yaklaşım geliştirmek gerekir. Bu yaklaşım tarihsel, kültürel, ahlaki, gündelik yaşam, felsefe, diyalog, politik ve bunun gibi bağlamlarda çok katmanlı, çok taraflı ve önceliklendirme yapılmış şekilde ele alınmalıdır. Sorunların çözümünde birey, hukuk ve adalete odaklanmak, siyaset, iktidar ve toplumdan da faydalanmak gerekir.

Bu çalışmayla yapılmak istenen şimdilik akademik boyutta olsa da “kadın insan”ın çokkültürcülük içerisindeki konumunu vurgulamak ve sorgulamaktır. Çünkü “farklılığa saygı” gibi etkileyici bir ifade kamusal alanı kapsar ve kolektif bilinçaltını ifade eder. Mikro düzlemde farklılığa saygı sorgulandığında kadınların yaşadığı özel ve yerel deneyimler işin içine girmektedir. Bu alandaki eşitsizlik elbette kökten çözülemez ama azaltılabilir. Adalet, hak ve hukuku gözeterek önce ara çözümler bulmak ve sonrasında kesin çözümlere ulaşmaktır asıl mesele. Ayrıca giderek artan birey olma bilinci ile bir cemaatin ortak yaşamının bir parçası olmak arasında tezat yaşandığı da dikkate alınmalıdır. Bu anlamda çokkültürcülük yasal manevralarla birtakım toplumsal olgulara kör kalmamalıdır.

Komünitaristlerin de hem kendi kültürlerinin hem de kültürel farklılıkların mutlak ve değişmez olmadığını anlaması gerekmektedir. Kültürler benzeyebilir, değişebilir. Cemaatçiler ve bazı oryantalist bakış açısına sahip olan Batılı düşünürler ve politika yapımcılar kadınların ikincil pozisyonunu destekleyen düşünsel ve fiziksel iklimi yaratma eğiliminde olabilirler. Bir anlamda kadınların kültürel özgürlük gibi bir hakları olmadığını varsayarlar. Kültürlerin veya azınlık gruplarının içeriden özgürleşmeye ve şeyleri algılama biçiminde bir değişime ihtiyacı vardır. Normlar ve dogmalar kesinlikle ve kararlılıkla sorgulanmalı, mevcut paradigma

değişmelidir. Dayatmacı bir kimlik politikasından ziyade önemli olan kadınların kadın olduğu için değil birey oldukları için eşit muamele hakkı olduğunu bilmektir.

Her durum kendi koşulları, bağlamı ve ölçüsü içerisinde (mikro bağlamda) değerlendirilmeli, bir güç savaşı veya ilişkisi belirten ‘son söz benim’ yaklaşımından kaçınılarak müzakereci yaklaşım benimsenmelidir. Bu üç temel ölçüt (koşullar, bağlam, ölçü) hem kurumsal düzenlemeler hem grup içi düzenlemeler için geçerli olmalıdır. Bireyselci veya atomcu bakabilmek mümkün olsa bile her insanın bir artalanı ve bağlı kaldığı/kalacağı bir bağlam mutlaka olacaktır. “Ötekilerle ilişki kurmada farklılık *ya da* benzerliği değil, farklılık *ve* benzerliği seçmeliyiz.” (Fay, 2012, s. 123) Nasıl ki bu baskıcı ve kadının ikincil konumunu destekleyen gelenekler ve uygulamaların bir tarihsel arka planı varsa bunun değişmesi için de bir artzamana ihtiyaç duyulacaktır. Toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesi kamusal/özel alan kurumları, grup ilişkilerini düzenleyen temel normlar/kabuller arasına katılmak zorundadır.

Bu çalışmada çokkültürcülük, toplumun cinsiyet algısı ve perspektifinden değerlendirilmiştir. Bir tarafta anayasal düzlemde eşit hak ve hürriyeti destekleyen liberal yaklaşım diğer tarafta da bireysel hakları görmezden gelen cemaatçi yaklaşım yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında her iki yaklaşımın kesiştiği nokta cemaat yapısını korumak, bireysel deneyim ve talepleri mümkün olduğunca görmezden gelmektir. Yukarıda bahsi geçen kadını ikincil konuma iten toplumsal pratikleri, yasal haklar ve özgürlükler bağlamında eşitliği sağlayan yani liberal tutum içerisinde mi, yoksa cemaatin varlığını korumak ve sürdürmek için bireysel seçim özgürlüğünü kısıtlayan cemaatçi tutum içerisinde mi değerlendirmeliyiz? Öyle görünüyor ki toplumsal cinsiyet bağlamında çokkültürcülük kuramına ne liberal yaklaşım ne de cemaatçi yaklaşım tatmin edici bir çözüm veya açıklama getirmektedir. Hiç kuşkusuz geçerli tek bir öneri/çözüm/model de yoktur. Çokkültürcülüğün bir yerde dayattığı ikilikler (biz ve öteki, içeridekiler ve dışarıdakiler, Batılı ve Doğulu toplumlar vs.) yerine; insani var oluşa, kültürel aktarım olanaklarına, etkileşime vurgu yapan ve kadını içeren üçüncü bir yol mutlaka vardır. Eğer kadınların kendi değerlerini bir özne olarak seçtiklerini varsayarsak bu durumda bireysel özerklik cemaatin dayatmasından korunmalı ve bu özerkliğe yasal bir koruma oluşturulmalıdır. Şayet kadınlar kendi seçimlerini yapmıyor veya yapamıyorsa bu durumda da hakların eşitliği ilkesine dayanarak bireysel özerkliğin korunmasına ihtiyaç vardır. Burada bireyin özerkliğinin yasal güvence altına alınması ne kadının kimlik oluşumunu ne de toplumsallaşmasını engeller.

Çokkültürcülüğün toplumsal cinsiyet perspektifinden eleştirilmesine, yeniden okunmasına, sorgulanmasına ve yönlendirilmesine katkı sağlama gücü ve isteği olan bu çalışma, çokkültürcülük kuramı içerisinde toplumsal cinsiyet eşitliğini diğer araştırma

konularında da olması gerektiği/beklendiği gibi bir değişken olarak değil analizin bir parçası olması beklentisi taşımaktadır. Bu çalışmada yer alan görüş ve düşünceler mevcut tarihsel, kültürel, sosyolojik ve mevcut konum bağlamında ele alınmıştır. Toplumsal cinsiyet açısından çokkültürcülüğün değerlendirmesi bu sınırlılıklar dâhilinde yapıldığından öne sürülen tezlerin bir mutlakiyet içermediği göz önünde bulundurulmalıdır. Konuya ilişkin farklı bakış açılarıyla yapılan değerlendirmeler, bu çalışma ve bundan sonra yapılacak değerlendirmelerin ufuk açacağı temennisi baki kalacaktır.

KAYNAKÇA

Altuntaş, N. (2012). Türkiye'de Farklılıklarına Rağmen Kadınlar: Post-feminist Çağda Türkiye'de Farklı Kadın Konumları. Ankara: Orion Kitabevi.

Azizah Y. Al Hibri. (1999). Is Western Patriarchal Feminism Good for Third World/Minority Women? Is Multiculturalism Bad For Women?, (derl.) Susan Moller Okin, New Jersey: Princeton University Press.

Berten, A., Silveria, P. & Pourtois, H. (2006). Liberaller ve Cemaatçiler. Başak Demir vd. (Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Doytcheva, M. (2013). Çokkültürlülük. İstanbul: İletişim Yayınları.

Fay, Brain. (2012). Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi: Çokkültürlü Yaklaşım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Huntington, S.P. (1997). Medeniyetler Çatışması Mı?. Medeniyetler Çatışması, (derl.) Murat Yılmaz, Ankara: Vadi Yayınları.

Köker, L. (2014). Charles Taylor: Kimlik/Farklılık Sorununa Sahici Demokratik Çözüm Arayışı. Çokkültürcülük: Tanınma Politikası, (derl.) Amy Gutmann, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kymlicka, W. (2015). Çokkültürlü Yurttaşlık. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Okin, S.M. (1999). Is Multiculturalism Bad For Women? New Jersey: Princeton University Press.

Parekh, B. (1999). A Varied Moral World. Is Multiculturalism Bad For Women?, (derl.) Susan Moller Okin, New Jersey: Princeton University Press.

Pollit, K. (1999). Whose Culture. Is Multiculturalism Bad For Women?, (derl.) Susan Moller Okin, New Jersey: Princeton University Press.